

УДК 811.124

І.І. ВАКУЛИК,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та класичних мов
Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ)*

ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ НОМІНАЦІЇ

Наведений у статті ономазіологічний ракурс аналізу спрямований на дослідження номінативної структури найменування в її проекції на позначене у сфері свідомості, яка інтеріоризує реалії дійсності та формує внутрішній рефлексивний досвід. Розглядаються питання впливу класичних мов на становлення сучасної наукової термінології, зокрема елементів класичного походження, які виконують роль термінологічного коду і формують сучасні термінології європейських мов. Аналізуються засоби мовного коду, які підпорядковані загальним законам мислення, мовлення та спілкування. Проблематика мовної компетенції розглядається як універсальне концептуальне подання дійсності, що є проекцією зовнішніх та внутрішніх рис досвіду етносу.

Ключові слова: глобалізація, номенклатура, термінологічний код, термінотворчий потенціал, терміноелементи, етнокод, мовна картина.

Уже ні для кого не дивина, що глобалізація стрімко увійшла до нинішнього інтегрованого життя і міцно тримає власні позиції у планетарному масштабі, коригуючи не лише економічні, політичні чи культурні явища різних країн і народів, але й впливаючи на уніфікацію мисленнєвого коду націй. Це вже соціальний феномен, який своєю багатовимірністю синтезує міждисциплінарні дослідження, підпорядковуючи їх універсальним законам неокомунікацій. І хоча дедалі частіше в окремих працях вітчизняних і закордонних філософів науки піддається критиці вчення В. Вернадського про взаємодію природи і суспільства, у межах яких розумна людська діяльність стає визначальним чинником розвитку, сформульований ним концепт космізму життя безпосередньо пов'язаний із розумом і працею – особливими константами існування природи і культури у широкому їх тлумаченні.

Науковці зазначають, що нинішній світ є надзвичайно інформатизованим, що «перехід до інформаційного суспільства неможливий без широкого впровадження інформаційних технологій у галузі освіти та науки» [1]. Тому відкриття феноменів, що існують у національно-мовних картинах світу, призводить до проблеми «програмування» ментального рівня, а отже, до визначення пріоритетів у формуванні світоглядних орієнтирів [2, с. 203–204; 3, с. 125, 130; 4, с. 71].

Зародки ономазіологічних досліджень спостерігали з давніх часів, коли людей цікавило, як створюються слова, як вони співвідносяться з позначеним, які номінативні техніки при цьому застосовують. Положення про відокремлення семасіології від лінгвістичної семантики мало місце ще в магістерській роботі (1896) російського лінгвіста М. Покровського, однак власне термін запропонував німецький дослідник А. Цунер, який виділив два напрями – семасіологічний та ономазіологічний.

Нинішній ономазіологічний ракурс аналізу, за влучним висловленням О. Селіванової, «спрямований на дослідження номінативної структури найменування в її проекції на позначене у сфері свідомості, яка інтеріоризує реалії дійсності та формує внутрішній рефлексивний досвід» [5, с. 513]. Вплив процесів номінації та комунікації є взаємним. На пер-

ший погляд, обираючи або створюючи номінативну одиницю, мовець передусім орієнтується або на можливість її вживання, або на чинники її використання в дискурсі. Однак комунікація забезпечується номінативно (див. праці В. Гака, О. Кубрякової, О. Земської, Д. Ашурової, Е. Шубіна), і її ефективність досягається за рахунок оптимального ономазіологічного контексту.

У контексті світової науки лінгвістичні проблеми термінотворення щоразу еволюціонували відповідно до кодування новітнього інформаційного простору та його концептуальної презентації у конкретних мовах. Інтегративні процеси наукової сфери торкнулися і медичної термінології, оскільки когнітивно-прагматичні дослідження є раціонально значущими для формування міжгалузевих комунікацій та пов'язані із семантичною компресією чи декомпресією.

Становлення у сучасному мовознавстві когнітивної наукової парадигми – це новий вектор досягнень механізму породження найменувань. Концепція розвитку науки, запропонована американським соціологом Т. Куном у книзі «Структура наукових революцій», зумовлюється загальною культурою соціуму, «багажем знань» і «дій» наукової спільноти. Тому вивчення царини термінології науковцями ведеться у кількох напрямках: теоретичному, прагматичному і практичному, якими передбачено вивчення природи терміна, його місця в системі літературної мови, співвідношення національних та міжнародних компонентів у сучасних терміносистемах, виявлення синтагматичних відношень за законами лексики та граматики.

Неодноразово у мовознавстві порушувалася проблема універсальності світоглядно-наукової картини світу (мовної, концептуальної, наукової, метафоричної), що свідчить про багатомірність мови. Попри існування різних наукових шкіл, сучасний стан вивчення моделювання картини світу та спроби її опису демонструють відкритість, а відповідно, і дискусійність питання. Саме тому сучасне мовознавство являє собою комплекс численних дисциплін і напрямів, які скеровані на дослідження мови в тісному зв'язку з людиною, її діяльністю та мисленням. Мовознавство стало фундаментальною когнітивною наукою з надзвичайно широким прикладним спектром [6, с. 17– 18].

Сучасна лінгвістика дозволяє по-новому поглянути на метафору, яка сприймається як вербалізований спосіб сприйняття і розуміння світу, як універсальний пізнавальний механізм, що базується на когнітивному тлумаченні. Отже, стратегії, використовувані людиною при номінаціях нового, знаходять своє відображення в метафоричному переосмисленні.

Метафора у науковому обігу, за влучним висловлюванням С.С. Гусева, немов би занурюється у теоретичну модель, становить її глибинний, прихований прошарок, без якого вона позбавлена змістової інтерпретації [7, с. 62]. Метафора, створена на ґрунті латинської або грецької мови, дає можливість осмислити історичні та культурні традиції, встановити неперервний ланцюг наступності в розвитку людства. Недивно, що при вибудові міфологічної картини світу метафоричними моделями слугували людське тіло, житло, суспільні явища, хоча стародавні люди цього не усвідомлювали.

Унікальність нашої мови в тому, що вона виступає не тільки атрибутом мислення, але й наділена здатністю «випереджаючого» відображення закономірно очікуваних змін об'єктивної дійсності, тобто є віддзеркаленням реалій життя, котрі впливають на світогляд. Завдяки мові синтезуються знання, які, у свою чергу, формують наукову картину світу, а її вербалізація здійснюється складовими терміносистемами і номенклатурою мови.

Термінологія невід'ємна від мови науки, є її базою. У зв'язку з цим у термінознавстві постійно існує проблема: якою має бути мова науки: національною чи міжнародною?... У наш час питання про запозичення в термінології набуло особливого значення, зважаючи на посилення міжнародного характеру наукових досліджень й активізацію термінів-інтернаціоналізмів [8, с. 12]. Збагачуючи лексико-семантичні можливості нових мов, давньогрецька і латинська мови стали джерелом поповнення складу сучасної термінолексики. Дослідження термінів і визначення ролі терміноелементів класичного походження у формуванні сучасної термінології свідчить, що процес запозичення з класичних мов триває.

Дослідниками термінів відзначалося, що переваги у вживанні терміноелементів полягають в їх точності, недвозначності. Це твердження унаочнюють будь-які приклади термінів сучасного наукового дискурсу. Описуючи такі лексико-семантичні властивості термінів, як

полісемія – омонімія, синонімія та антонімія, ми підійшли до проблеми симетрії/асиметрії знака у термінології. Оскільки реальне термінотворення відображає складні умови функціонування термінів, симетрію двох сторін мовного знака (матеріальної та реальної) можна вважати лише бажаною. Синонімія властива термінології і номенклатурним синтаксичним конструкціям зокрема. Синонімія ініціальних терміноелементів, простежена на основі етимології пар синонімічних терміноелементів давньогрецького та латинського походження (*а-* – *ін-* «заперечення», *дис-* – *ре-* «розлад функцій», *ката-* – *де-* «рух згори», *гіпо-* – *суб-* «положення під чимось», *гіпер-* – *супер-* «надмірність», *мета-* – *екстра-* «вихід за межі»), відображає процес адаптації елементів класичного походження і зумовлена динамікою нормування сучасних термінологій.

Синонімія, наявна у латинських назвах родин рослин, явище поодиноке. І хоча, спираючись на дефініцію терміна, синонімія є небажаною для будь-якої сучасної термінології, аналіз походження і функціонування сучасних ботанічних термінів демонструє, що даний семантичний процес не тільки розвивається, але і сприймається як класифікатор ознак сучасних термінів. І відхрещуватися від синонімії було б не варто, оскільки прояви синонімії відчутні як на рівні синтагматики, коли кожен із варіантів терміна сприймається у певному мовному акті, так і на рівні парадигматики, якщо говорити про систему термінів у цілому.

У новітніх лінгвістичних дослідженнях дедалі частіше з'являються визначення еквівалентної синонімії. Сучасна фармацевтична термінологія формувалася протягом багатьох епох, розвиваючись і вдосконалюючись у всіх своїх компонентах, мігруючи між країнами-виробниками лікарських препаратів, а також у межах однієї країни під найрізноманітнішими товарними назвами. Як відомо, алкалоїди рослинного походження виявляють високу фармакологічну активність у малих дозах. Алкалоїд *Cocainum* (кокаїн) названо від називного відмінка видової назви кокаїнового куща *Erythroxylon coca*. Медіальний елемент *-cain-* виступає у назвах препаратів місцевої знеболюючої дії – *Novocainum*, *Dicainum*, *Hycainum*, *Sovcainum*, *Trimecainum*, *Pantocainum* та інших. Бувають випадки, коли речовини, які вважалися спочатку різними за своїм складом і називалися по-різному, надалі набули однієї назви. Прикладом може бути алкалоїд *теїн*, що міститься в чаї (*thea*) і кофеїн у каві (*coffea*), які є ідентичними. Вони отримали одну назву *Coffeinum*. І лише сучасні фармацевтичні підприємства навчилися виготовляти його синтетично. Тому, враховуючи факт існування хімічної і тривіальної номенклатур у лікарській практиці, науковці використовують поняття особливого виду синонімії – біноменклатурної.

Лінгвокогнітивний аналіз досліджуваних мовних одиниць «розкриває» складну природу знака та інтеграційну структуру метафоричного терміна, його міждисциплінарний характер, оскільки основний метод когнітивної науки «полягає передусім у спробі поєднати дані різних наук, гармонізувати ці дані й знайти смисл в їх кореляціях та співвідношеннях» [9, с. 5–6].

Аналіз сучасної термінолексики різних мов із погляду семантики дає можливість виявити, що термінології, так само, як і загальноповживаній лексиці, властива асиметрія. Вона може виявлятися у варіативному називанні одного й того ж поняття, у дублетних формах, в опозиціях ініціальних терміноелементів та їх перехрещенні. Внаслідок цього з'являються «гібридні» терміни, в яких поєднуються питомі і запозичені терміноелементи. Напр.: 1) інтернаціональний корінь + питомий суфікс (*дивідендний*, *візований*, *агітувати*, *актування*, *амністування*, *анексований*, *автентичність*, *морганатичний* (*шлюб*), *статистичний*); 2) інтернаціональний префікс + питомий корінь (*транскордонний*, *суббрахунок*, *автоблокування*, *контрнапад*, *супервинахід*, *дезавування*, *субпідряд*, *макрозіомка*, *мікрорівень*); 3) питомий префікс + інтернаціональний корінь (*підпункт*, *підкомісія*, *співоренда*, *підсистема*); 4) інтернаціональний префікс + питомий корінь + інтернаціональний суфікс (*неослов'янофіл*); 5) питомий префікс + інтернаціональний корінь + питомий суфікс (*негарантований*, *міжпарламентський*, *малоавторитетний*, *опломбування*, *переасигнування*, *безапеляційний*, *безпроцентний*, *підкомітет*, *саморегулювання*, *висококваліфікований*, *довготерміновий*, *засекречення*, *завербування*, *переформування*, *зареєструвати*, *понаднормовий*, *безсуб'єктний*). Вибір одиниць професійної номінації визначається репертуаром морфологічних засобів та їх комбінаторними можливостями у конкретній мові.

Наукова термінологія – явище породження людської думки, національної за своїми витоками і міжнародної за своїм поширенням. Відповідно, наукова мова вивчає поведінку взаємодіючих мовних мікросистем і декодує наявний у мові науковий стиль [10, с. 8]. Асиметричний дуалізм мовного знака привів до вичленювання у термінології семантичних процесів, які, у свою чергу, вплинули на проблему уніфікації термінів і формування номенклатури у зв'язку з відкритістю і динамізмом терміносистем. Оскільки реальне термінотворення відображає складні умови функціонування термінів, симетрія двох сторін мовного знака (матеріальна та реальна) є лише бажаною.

У подальшій перспективі дослідження буде встановлено базові ономазіологічні ознаки, покладені в основу метафоричної номінації новітніх термінів, а також здійснено спробу виявлення таксономічної глибини утворення метафори при окремому розгляді термінополя.

Список використаних джерел

1. Балалаєва О.Ю. Інформаційні технології як чинник формування нової парадигми освіти [Електронний ресурс] / О.Ю. Балалаєва // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – 2013. – Вип. 7. – С. 4–7. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2013_7_4 (Останнє звернення 03.10.2016)
2. Вакулик І.І. Формирование научной картины мира в современном языковом пространстве / И.И. Вакулик // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2013. – Вип. 43, ч. 1. – С. 203–209.
3. Вакулик І.І. Писемні пам'ятки XV–XVI ст. як віддзеркалення наукової картини світу / І.І. Вакулик // Лінгвістика. Лінгвокультурологія: зб.наук. пр. / редкол. Ю.О.Шепель (відп. ред.) та ін. – Дніпропетровськ: Біла К.О., 2013. – Т. 6. – 204 с.
4. Вакулик І.І. Наукова термінологія як фактор формування наукової компетенції / І.І. Вакулик // Scincerise. – PC «Technology center». – Vol. 9/1 (14). – 2015. – С. 71–74.
5. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
6. Кочерган М.П. Загальне мовознавство / М.П. Кочерган. – К.: ВЦ «Академія», 2003. – 464 с.
7. Гусев С.С. Упорядоченность научной теории и языковые метафоры / С.С. Гусев // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 119–133.
8. Кочан І.М. Українська наукова лексика: міжнародні компоненти в термінології / І.М. Кочан. – К.: Знання, 2013. – 294 с.
9. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
10. Панько Т.І. Українське термінознавство / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.

References

1. Balalaieva, O.Yu. *Informatsiini tekhnolohii yak chynnyk formuvannia novoi paradyhmy osvity* [Information technology as a factor in the formation of a new paradigm of education]. *Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity* [Update the content, forms and methods of training and education in educational institutions], 2013, issue 7, pp. 4-7. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2013_7_4 (Accessed 03.10.2016).
2. Vakulyk, I.I. *Formirovanie nauchnoj mira v sovremennom yazykovom prostranstve* [Scientific picture of the world formation in modern language space]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu* [Language and conceptual pictures of the world], 2013, issue 43, vol. 1, pp. 203-209.
3. Vakulyk, I.I. *Pysemni pamiatky XV–XVI st. yak viddzermalennia naukovoї kartyny svitu* [Writing attractions of the XV–XVIth centuries as a reflection of the world scientific picture]. *Linhvistyka. Linhvokulturolohiia* [Linguistics. Linguoculturology], 2013, vol. 6, 204 p.
4. Vakulyk, I.I. *Naukova terminolohiia yak faktor formuvannia naukovoї kompetentsii* [Scientific terminology as a factor in the formation of scientific competence]. *Scincerise* [Scincerise], 2015, vol. 9/1 (14), pp. 71-74.

5. Selivanova, O.O. *Linhistychna entsyklopediia* [Linguistic encyclopedia]. Poltava, Dovkillia-K, 2010, 844 p.

6. Kocherhan, M.P. *Zahalne movoznavstvo* [General linguistics]. Kyiv, Akademiia Publ., 2003, 464 p.

7. Gusev, S.S. *Uporyadochennost' nauchnoj teorii i yazykovye metafory* [Orderliness of the scientific theory and language metaphors]. *Metafora v yazyke i tekste* [Metaphor in language and the text]. Moscow, Nauka Publ., 1988, pp. 119-133.

8. Kochan, I.M. *Ukrainska naukova leksyka: mizhnarodni komponenty v terminolohii* [Ukrainian scientific vocabulary: international components in terms]. Kyiv, Znannia Publ., 294 p.

9. Kubryakova, E.S. *Yazyk i znanie: Na puti polucheniya znanij o yazyke: Chasti rechi s kognitivnoj toчки zreniya. Rol' yazyka v poznanii mira* [Language and knowledge: On a way of knowledge reception about language: Parts of speech with cognitive points of view. A role of language in knowledge of the world]. Moscow Yazyki slavyanskoj kul'tury Publ., 2004, 560 p.

10. Panko, T.I. *Ukrainske terminoznavstvo* [Ukrainian terminology]. Lviv, Svit Publ., 1994, 216 p.

Представленный в статье ономаσιологический ракурс анализа нацелен на исследование номинативной структуры наименований в ее проекции на обозначаемое в области сознания, которое интериоризует реалии действительности и формирует внутренний рефлексивный опыт. Описан статус и определена роль классических терминологических элементов в современной научной терминологии. Расшифрованы терминологические значения современных терминологических элементов (инициалей), для которых базовыми выступают древнегреческий и латинский языки. Анализируются средства языкового кода, находящиеся в подчинении законов мышления, речевой деятельности, общения. Проблематика языковой компетенции рассматривается как универсальное концептуальное представление действительности, которое является проекцией внешних и внутренних аспектов опыта этноса.

Ключевые слова: глобализация, номенклатура, терминологический элемент, терминологическая система, терминологический потенциал, этнокод, языковая картина.

The current onomasiological analysis angle aims at studying the nominative structure of naming in its projection on designated in intelligence that internalizes the realities and forms the inner reflective experience. The status has been observed and participation of classical terms elements has been defined in modern scientific terminology. Terminological meanings of modern terms elements based on Ancient Greek and Latin languages has been decoded. Facilities of linguistic code, which are inferior the general acts of thought, broadcasting and intercourse, are analysed in the article. Problems of language competence is seen as a universal conceptual representation of reality, which is the projection of the external and internal features of the experience of ethnicity.

Key words: globalization, nomenclature, a term creative potential, a term element, terminological system, linguistic picture, ethno-cultural code.

Одержано 7.11.2016.